

EKOBLADET

EKOMUSEUM BERGSLAGEN • MÄNNISKA – MILJÖ – LANDSKAP

Nappatag!

I Ekomuseum Bergslagen planeras nu en rad projekt tack vare den stora Bergslagsatsningen.

Det började med tanken på "Järnrutten" som ska bli en turistrutt och som är på väg att bli ett samarbetsprojekt mellan Järnriket i Gästrikland och Ekomuseum. Husbyringen i mitten binder samman våra båda områden och finns med i planen. Vi måste börja samverka.

Det fortsatte med en grundlig kartläggning av alla skyltar på våra besöksmål, det är 48 st. De är tio år gamla och nu i risigt skick och *alla* behöver förnyas.

Dags alltså att se över kartbilden och även objektslistan. Ska nya objekt tillföras eller ska något möjligen lyftas ut?

Dags även att modernisera den grafiska profilen när man ändå är igång. Och med den följer hemsidan, sommarfoldern och alla vandringsfoldrar – de som ska finnas på alla besöksmål. Och Ekobladet får förstås ett lite nytt utseende...

Det är precis som när man börjar sopa i ett hörn, då blir det lätt följdverkningar som storstädning i hela huset. Vi går rakt emot en renovering av Ekomuseum under 2009 och det kommer att märkas. Kanske inte allt kommer på en gång, men mycket.

Så nu tar vi sats och förbereder oss på ett rejält nappatag – som sagt.

Christina Lindeqvist

FOTO CHRISTINA LINDEQVIST

Östanbergshjulet på Ludvika Gammalgård

FOTO CHRISTINA LINDEQVIST

Ekorådets ordförande Gunnar Ahl vid Karmansbo lancshiresmedja under "Järnets dag" den 5 juli 2008 - det är alltid första lördagen i juli varje år.

En eldsjäl i Karmansbo

Ekomuseum är beroende av sina eldsjälar och Gunnar Ahl, 78 år, är en av dessa uthålliga. Han är även ordförande för de ideellt arbetande i Ekorådet sedan fem år tillbaka.

Ekorådet är en representativ samling med valda medlemmar från varje stiftarkommuns lokala ekoråd, som möts 4-5 ggr per år och dryftar gemensamma spörsmål. Gunnar Ahl leder Ekorådets arbete med stort engagemang. Han finns även med som adjungerad i Ekomuseums styrelse och i den stora tjänstemannagrupp som möts regelbundet.

Efter ett långt arbetsliv som datatekniker på företag som ASEA, IBM och slutligen ABB började Gunnar Ahl på 1990-talet att mer aktivt intressera sig för sin hembygd runt Karmansbo bruk med smedja, där han är född och uppvuxen och numera fast rotad.

Som barn passerade han smedjan varje dag på väg till skolan och upplevde verksamheten i full gång. Det är starka minnen, berättar Gunnar Ahl. Den mest

legendariske smeden hette Gustav Melin, han var söndagsskolelärare också. Alla ungar gick där.

Driften vid smedjan upphörde 1958. Byggnaden övergavs och förföll. Vårfloden 1977 orsakade också svåra skador. Med hjälp av länsantikvarien i Västmanland Henry Simonsson startade en upprustning och smedjan kunde räddas. De frivilliga insatserna betydde mycket och även engagemanget från Skinnkattebergs kommun.

1984 genomfördes "Järnets dag" för första gången och platsen blev en del av Ekomuseum Bergslagen. Sen 2007 är smedjan föremål för en utredning i syfte att bli kulturminnesförklarad.

Gunnar Ahl driver även en egen hemsida som handlar om Karmansbo smedja. Adressen är: www.karmansbo.se

Bergslagen – vad betyder det?

Det har länge frågats och diskuterats om vad ordet *bergslag* egentligen betyder. Står det för lagstiftning? En arbetsorganisation? Eller är det ett geografiskt område?

Ingenjör Bengt Nordstedt i Smedjebacken, tidigare verksam på AB Morgårdshammar, redovisar här sin ståndpunkt.

Ordet *bergslagen* har blivit frekvent i svenska medier under senaste tiden med anledning av det nymornade intresset för prospektering av malmfyndigheter i Mellansverige.

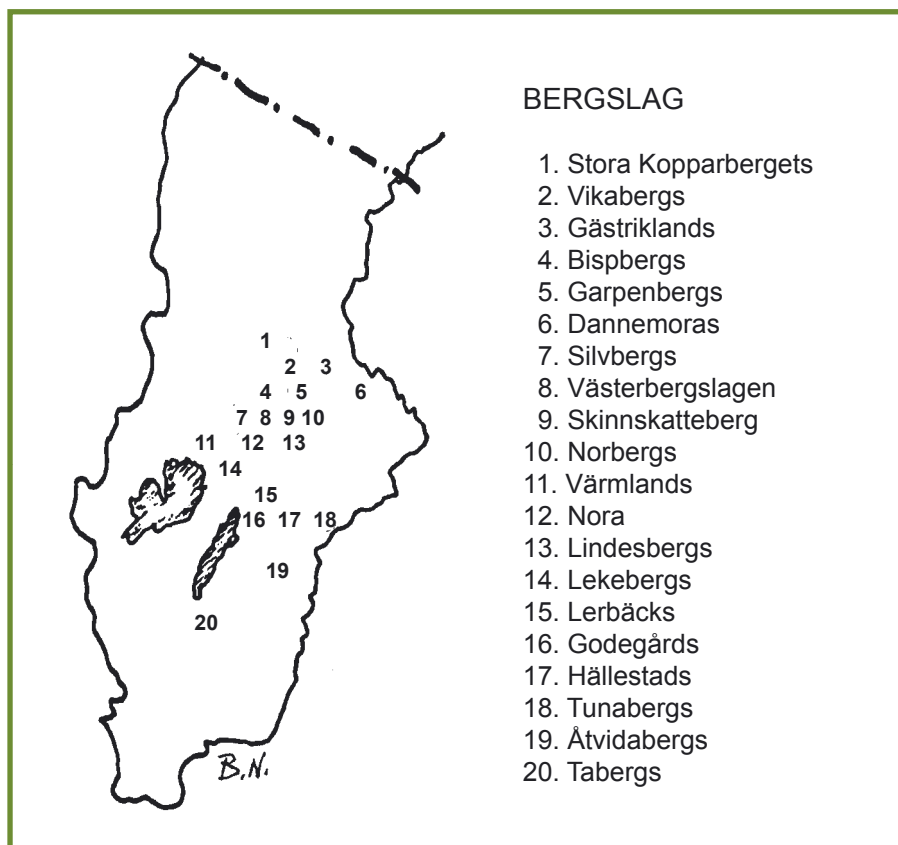
Ordet kommer från bergsbrukets ordförråd men har funnit användning inom andra områden som förled till företagsnamn och andra benämningar. Det bildas än idag nya kombinationer, vilket åter väcker intresset för ordets härledning och verkliga betydelse.

Många sakkunniga har skrivit om *bergslagen* och en del har haft åsikter om vad ordet står för, som till exempel följande tre i språkbruk bevandrade personer:

Fil.dr. Jalmar Furuskog skriver i sin bok "Det svenska järnet genom tiderna: Ordet bergslag betyder ett lag bergsmän, liksom ett hyttelag betyder ett lag hytteägare och ett arbetslag ett lag arbetare. Det heter alltså ett bergslag, inte en bergslag. I pluralis heter det flera bergslag, i bestämd form bergslagen."

Fil.dr. Karl-Erik Forsslund framhåller i en uppsats i årsboken "Med hammare och fackla II" samma ståndpunkt som Jalmar Furuskog beträffande ordet bergslag. Forsslund ondgör sig där vidare över att Svenska Akademiens ordlista sanktionerar förvrängningarna bergslager och bergslagerna med bl.a följande: "det tanklösaste missförstånd...ursprungligen sannolikt av någon skrivare på 1600-talet...en sådan form som "Bergslagernas Järnväg" borde ådraga en skolpojke underbetyg i modersmålet".

Fil.lic. Karin Calissendorff redovisar i Jernkontorets Annaler 1977-6 en omfattande avhandling som med betoning visar att ordet bergslag kommer från en lagstiftning. Uppsatsen avslutas med: "Med bergs lag avsågs de speciella bestämmelser som gällde för malmber-

Kartbild och översikt av bergslag av Bengt Nordstedt

gen...i lagens namn kom att beteckna även det område där den gällde....Föreställningen att det är laget och inte lagen som är grundordet har så småningom fått överhanden."

Vad är då svaret på frågan i rubriken? Det står säkert att finna i citaten ovan. För en fritidshistoriker med svaga kunskaper i etymologi, skrivaren av dessa rader, blir ställningstagandet av praktisk och förnuftsmässig karaktär.

Som bakgrund kan konstateras att sedan medeltiden har arbeten som fordrat och involverat flera intressenter av praktiska skäl ofta utförts i en organiserad gemenskap – ett arbetslag. Exempel på detta kan vara byalag, dragarlag, notlag, roddarlag och hyttelag.

Den historiska järntillverkningen på en ort var av naturen knuten till en järnmalmgruva. Ett sådant regionalt gruvområde kom att benämnas *järnberg* och lokaliserades genom namn som Norberg, Skinnskatteberg, Garpenberg m fl. Intressenterna i en sådan fyndighet kallades bergsmän.

Bergsmännens järnproduktion i anslutning till ett järnberg skedde i ett antal hyttor som drevs kollektivt av separata

hyttelag, ibland kombinerade med en stångjärnsmedja som drevs av ett smedjelag. Det syns därför naturligt att denna regionala verksamhet med det gemensamma järnberget som utgångspunkt kom att kallas för ett bergslag, som då kom att omfatta hela processen med gruvan, hyttor och smedjor. Det kom att bildas ett 25-tal bergslag i Sverige, som också blev administrativa och juridiska enheter. Det enskilda bergslaget hade sitt geografiska område där särskilda privilegier och bestämmelser gällde.

Alla dessa ord leder fram till min ståndpunkt att ordet *bergslag* härstammar från en arbetsorganisation och därför inte har lagstiftning som bakgrund. Det skall sålunda heta ett bergslag, flera bergslag och bergslagen i pluralis bestämd form. Senare har dock oegentligt flertalsformen bergslagen i språket omdanats till att också avse det distrikt i Mellansverige där de flesta bergslagen var lokaliserade – ett bättre ord i detta fall är Bergslagsområdet.

Slutligen kan, för ordningens skull, påpekas att ordkonstruktioner som bergslager och bergslagerna inte har med det här ämnet att skaffa.

Bengt Nordstedt

Ungdomsmässa

Att stärka ungdomars lokala identitet är viktigt. Därför ordnades en mässa för dem i Skinnskatteberg.

Initiativtagaren Marlène Carlsson på kommunen var lycklig över det positiva gensvaret. Ett års planering gav resultat, berättade Marlène. Det var också första gången man hade en ungdomsmässa.

Ett hundratal besökare kom till Bergslagens Folkhögskola och tog del av alla idéer som presenterades. Flera skolklasser hade deltagit i resetävlingen om bästa sättet att marknadsföra kommunen för besökare. En intressant idéutställning klädde en helvägg. Västmanlands turism VKL var samarbetspartner.

Landshövding Mats Svegfors delade ut pris och höll ett inspirerande tal till vinnare och övriga deltagare.

Marlène Carlsson, kultur- och turismansvarig i Skinnskattebergs kommun vill att bygdens ungdomar ska känna stolhet över sin hemort.

Skinnskatteberg är en kommun känd för både körsång och järnhistoria. Det är en skapande kommun med många möjligheter för ungdomar att engagera sig - inte minst inom motorsporter! Det syntes på mässan.

FOTO MARIE WENNERSTRÖM

Fascinerande järnskrot utanför entrén till Lesjöfors museum, ett museum som kan förföra vem som helst.

Guidning runt Långban utanför Filipstad. Vi tittar ner i gamla gruvhål och in i mineralmuseet.

Underst ses två trogna och glada ekomuseivänner Ulla Fredriksson från Riddarhyttan och Olle Lindkvist från Hallsthammar.

Långban och Lesjöfors

Ekorådsresan 2008 gick till Värmland och Filipstads kommun. Där finns ett av världens mest mineralrika områden, i Långban. Och där finns ett av de mest intressanta museer man kan tänka sig, i Lesjöfors.

En solig fredag i slutet på augusti for en fullpackad buss med ekomuseifolk i väg över finnmarken mot Värmland.

Första stopp var Lesjöfors museum. En överraskande plats, inte det förväntade. Nej, här försvann ekomuseifolket in i den byggnad som varit ett gjuteri och kom ut långt senare fyllda av nya intryck och många funderingar...

Museet handlar om Lesjöfors bruk, som gick i konkurs 1985. Men precis så som Ingemar Eliasson formulerat i Värmlands Kultur är museet: "...ett samhällsbygge. Det består av människors liv och verksamhet, av deras tro, drömmar, svett, bekymmer, fritidssysslor och arbetsverktyg. Det är som om man råkat komma just när jobbarna tagit rast, dis-

ponenten gått på sammanträde, bandylaget hängt av sig sina svettiga tröjor, sångerna från kapell och loge just klingat ut och kommunalnämnden tagit fikapaus. Sammanträdeshandlingarna ligger kvar på bordet för var och en att bläddra i; en hyllning till den svenska offentlighetsprincipen."

Där finns en känsla av äkthet som ingen kunde undgå att bli berörd av.

Besöket på Långban var av det mer traditionella slaget, en vacker plats där allt var tillrättat. En plats som inbjöd till vandring runt i den gamla fina bruksmiljön. Vår guide Larseric Vänerlöf ledde oss runt – samme man skapade Lesjöfors museum. Som bildkonstnär såg han något på platsen och vågade ta nya grepp.

FOTO CHRISTINA LINDEQUIST

FOTO: CHRISTINA LINDEQVIST

Gruvtrampen

Cassels i Grängesberg är både start och mål för Gruvtrampen, den 22 km långa vandringen som genomfördes för 36:e året i rad.

Söndag 28 sept var det dags igen. Ca 250 personer deltog.

Tidigt på söndagmorgon gick starten från Cassels donation, detta vita grekiska tempel byggt 1900 för gruvarbetarnas kulturbehov av Sir Ernest Cassel, och som vakar högt över bygden och den nedlagda gruvan i Grängesberg. Härifrån gick fullpackade bussar runt finnmarken till Skattlösberg och Luossa, varifrån vandringen startade.

Det är Grängesbergs hembygdsförening som arrangerar vandringen till minne av alla de gruvarbetare som under långa tider gått från sina hemman i finnmarken ner till gruvan för att jobba sina skift. Från Grangärde finnmarks största by Skattlösberg är det 22 km att gå till Grängesberg.

Väl där tömdes bussarna snabbt och folk gav sig iväg på kvicka ben längs en snitslad stig. Den gick över stock och sten, över mossar och blöt myrmark, genom vackraste gammalskog och över stora hyggen och nyplanteringar. Här och var passerade man ett gammalt hus eller en liten by. Längs leden hade hembygdsföreningen även ordnat med dryck och tilltugg. Lite vila gjorde gott.

Målet vid Cassels hägrade med sopp-lunch och hembakat bröd i den trivsamma Disponentparkens café intill. Och diplom fick den som ville. Kort sagt: vi borde vandra mer i Bergslagen!

Ekorådet möttes på Skantzen i Hallstahammar den 11 sept

Ekorådet utanför Mekanikens fr vänster: Bertil Andersson, Gravendal, Ludvika Lars Lysén, Trångfors, Hallstahammar, Torsten Bergman, Norberg, Christina Lindeqvist, Ekomuseums kansli, Gunnar Ahl, Karmansbo bruk och Karl-Åke Nordebring, Riddarhyttan, båda Skinnskatteberg, Gun-Lis Gustavsson, Västanfors, Fagersta, Anders Geidemark, Svedvi-Berg, Hallstahammar, Ulla Carlsson, Flogberget och Karl-Erik Nohrstedt Stollberg, båda Smedjebacken.

Naturnära föredrag

Med Karl-Erik Perhans, naturgeograf och fd lärare vid Stockholms universitet.

Efter jul följer de två sista föredragen om naturen och dess resurser i den serie på fyra, som inleddes i oktober.

Karl-Erik Perhans berättar om vulkanismen som försett Bergslagen med en mineralrikedom utan motstycke samt om istiden som sen har format landskapet t ex Röda Jorden. Vi människor har lärt oss att bruka naturresurserna, vi lever av dem, de är grunden till vårt liv och vår kultur och de ger oss identitet.

Ett geovetenskapligt perspektiv kompletterar på ett intressant sätt den industri- och teknikhistoria som vi arbetar med till vardags i Ekomuseum.

Onsdag 28 jan kl 17-19

"Det svenska naturlandskapet"

Onsdag 18 feb kl 17-19

"Det svenska istida landskapet"

Plats: Ludvika Gammelgård, Forslundssalen i röda längan.

Gott om plats! Fritt inträde.

Kaffe och smörgås säljes för 40 kr.

Vänligen anmäl ditt intresse på epost:

info@ekomuseum.se

eller tfn: 0240-66 30 82 (tfn.svarare)

Under hösten 2009 planeras samma föredragsserie hållas i Hallstahammar.

Välkommen!

EKOMUSEUM BERGSLAGEN
Nils Nils gata 7 • 771 53 Ludvika
Tfn 0240-66 30 82 • Fax 0240-748 60
E-post: info@ekomuseum.se

www.ekomuseum.se

Ansvarig utgivare & redaktör
Christina Lindeqvist